

1 ČTENÁŘSKÁ GRAMOTNOST V ŠETŘENÍ PISA 2018

Program pro mezinárodní hodnocení žáků PISA (Programme for International Student Assessment) je projektem Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), který se zaměřuje na zjišťování úrovně čtenářské, matematické a přírodovědné gramotnosti patnáctiletých žáků ve všech typech škol. Gramotnost je v rámci šetření chápána jako soubor vědomostí a dovedností, které jsou nezbytné pro celoživotní vzdělávání a osobní rozvoj jedince i pro jeho další uplatnění. PISA se v testových úlohách nezaměřuje pouze na vědomosti žáků, ale sleduje především dovednosti využívat informace v různých situacích z reálného života.

Šetření PISA je realizováno v tříletých cyklech. V každém z nich je jedna z uvedených oblastí gramotnosti hlavní, zatímco ostatní dvě jsou vedlejší, zkoumané v menší míře. Česká republika se do projektu zapojuje pravidelně od roku 2000.

Koncepční rámec pro hlavní oblast je vždy zaktualizován, přičemž jeho základ zůstává stejný jako v předešlých cyklech. Podrobně popisuje teoretické východisko projektu s ohledem na nové výzkumné poznatky, na změny ve společnosti a související změny ve výuce v zúčastněných zemích.

Čtenářská gramotnost byla hlavní testovanou oblastí projektu PISA v letech 2000, 2009 a 2018. Mezi prvními dvěma cykly věnovanými této gramotnosti nedošlo v jejím pojetí k výraznějšímu posunu. V rámci cyklu v roce 2018 však již bylo nutné zohlednit mnohé změny, kterými na začátku nového tisíciletí procházíme. Jednou z nich je digitalizace postupující naše životy a ovlivňující také náš přístup ke čtení, která se zejména pro mladší generace postupně stává nezbytným prostředkem pro získávání informací na úkor čtení textů pro vlastní potěšení.

V roce 2018 mělo doma přístup k internetu více než 95 % patnáctiletých žáků zemí OECD, přičemž většina z nich vlastnila též mobilní telefon s přístupem k internetu. V důsledku vzrostlo množství mimoškolního času, který žáci tráví online, a to jak v běžném školním týdnu (kolem 3 hodin denně v průměru), tak během víkendů (průměrně téměř 3,5 hodiny denně).² Změnilo se také to, co žáci čtou nejčastěji. V současnosti čtou daleko méně než dříve časopisy a noviny v tištěné podobě a klesá dokonce i počet žáků, kteří čtou e-maily. Daleko více ale čtou online zprávy, chaty či texty na jiných komunikačních kanálech a online. Na internetu vyhledávají také různé praktické informace (např. návody, recepty apod.). Šetření PISA 2018 odhalilo rozdíly ve výsledcích chlapců a dívek, které pravděpodobně odrážejí odlišné čtenářské preference a návyky.

Změny spojené s digitalizací kladou na žáky základních a středních škol nové nároky. Pro mnohé z nich je nyní čtení textů v digitálním prostředí přirozenější než čtení klasických textů tištěných. Aby bylo takové čtení skutečně efektivní, musí se naučit v online prostředí správně orientovat, naučit se informace vyhledávat, analyzovat, ověřovat a dokázat je správně interpretovat. Žáci by si tedy měli v průběhu vzdělávacího procesu osvojit základy kritického myšlení, které je pro jejich budoucí úspěch zcela zásadní, a to jak na poli osobním, tak i vzdělávacím, sociálním a pracovním.

1.1 Pojetí čtenářské gramotnosti v PISA

V roce 2018 bylo v šetření PISA testování žáků koncipováno tak, aby se co nejvíce přiblížilo skutečnému prostředí, ve kterém žáci tráví čas. Oproti roku 2009 tak bylo celé testování realizováno na počítačích a úlohy byly součástí fiktivního online prostředí, které mělo připomínat skutečné webové rozhraní. V rámci jednotlivých úloh byl v roce 2018 kladen větší důraz na práci s větším počtem textů od různých autorů, které se sice týkaly jednoho tématu, ale mohly mít odlišný charakter či prezentovat rozdílné názory. Testování zkoumalo, zda žáci dokážou s jednotlivými texty pracovat nejen samostatně, ale zda je umí mezi sebou porovnávat, vyhledávat v nich informace, rozeznat odlišné záměry autorů, či rozpoznat, který zdroj je důvěryhodný a který není, apod.

Novinkou šetření v roce 2018 bylo testování tzv. *plynulého čtení*. V jeho rámci se zjišťovalo, jak snadno a jak efektivně dokážou žáci číst, zda čtenáři s velmi nízkou úrovní čtenářské gramotnosti nevynakládají příliš kognitivního úsilí na dekódování, rozpoznání slov a analýzu větné stavby na úkor provádění dalších složitějších čtenářských procesů. Schopnost plynulého čtení byla hodnocena krátkým testem, v němž měli žáci posuzovat smysluplnost vět.

Přechod šetření PISA na počítačovou formu zadávání umožňuje nejen tvorbu nových typů testových úloh a otázek, ale také přesnější hodnocení gramotnosti díky metodě tzv. *adaptivního testování*. Jeho prostřednictvím počítač automaticky vyhodnocuje žakovy odpovědi, pomáhá odhadnout úroveň jeho dovedností a následně mu předkládá další otázky odpovídající již prokázaným dovednostem.

² OECD. (2019). *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>, s. 33.